

30. Юсова Н. Питання «спільноруськості» Київської Русі в дискусії з проблеми українського націогенезу в українському середовищі Галичини та еміграції початку 30-х рр. XX ст. : [Електронний ресурс] / Юсова Н. — Режим доступу : <http://www.history.org>

31. Юсова Н. Питання щодо «спільноруськості» Київської Русі у доробку Мирона Кордуби / Н. Юсова // Україна в Центрально-Східній Європі. — 2004. — № 4. — С. 383–401.

III. III. Рамазанов

УДК: 303.446.4:341.31

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ПОДІЇ ПЕРЕДВОЄННОГО ЧАСУ: ДИСКУСІЇ У СУЧАСНІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ

У статті автор аналізує сучасні дослідження про початок німецько-радянської війни.

Ключові слова: Друга світова війна; превентивна війна; Німеччина; СРСР.

В статье автор анализирует современные исследования о начале немецко-советской войны. Рассматривая различные точки зрения на проблему, автор приходит к выводу, что, несмотря на большое количество современных публикаций, исследователи так и не пришли к единому мнению в этом важном не только историческом, но и политическом вопросе.

Ключевые слова: Вторая мировая война; превентивная война; Германия; СССР.

The author analyzes the current studies on the beginning of the German-Soviet War. Discussions about beginning of Soviet-German war do not calm down today. A problem darts out into first place - whether Stalin prepared to war. The different points of view are examined about what from two countries is Germany or USSR, prepared to the attack of the first. On the basis of researches of modern historians attention on the aggressive policy of Soviet Union is accented. But also a policy of Germany in relation to the USSR similarly was not peaceful. The USSR prepared to war with Germany, but to attack the first was not in a position from the technical point of view. Considering the different perspectives on the problem, the author comes to the conclusion that, despite the large number of recent publications, researchers have not reached a consensus on this important not only historical, but also a political issue.

Keywords: The Second world war; preventive war; Germany; USSR.

Радикальне переосмислення історії Другої світової війни почалося ще в роки перебудови, коли ослабилась цензура й відкрився доступ для до-

слідників до архівів. Після розпаду СРСР новий поштовх цьому процесу дала дискусія про цілі радянської військової доктрини напередодні агресії Німеччини проти СРСР.

Причому суперечності навколо подій напередодні 1939–1941 рр. досі не вщухають. І стосуються вони переважно загальної оцінки зовнішньої політики СРСР, особливо радянсько-німецьких відносин 1939–1941 рр., стану Червоної Армії перед початком війни і питання про те, чи збирався СРСР (Сталін) напасти на Німеччину. При цьому в дискусії беруть участь дослідники практично з усіх країн, зокрема й України: В. Король, М. Коваль, В. Гриневич, Ф. Левітас, А. Чайковський, О. Лисенко та ін.

Довгий час в офіційній історіографії переважало переконання, що Сталін з кінця 1930-х рр. аж до нападу Німеччини на СРСР готувався виключно до оборони, але робив це неефективно, тому став жертвою раптового й віроломного нападу.

Проблема, чи готувався Сталін до оборони, чи до превентивної наступальної війни проти Німеччини напередодні 22 червня 1941 р., стала актуальною після публікації спочатку на Заході, а пізніше — й у пострадянських країнах — робіт В. Суворова «Криголам» і «День-М». Їх автор стверджує, що радянський напад на Німеччину було заплановано на 6 липня 1941 р., і навіть наводить можливу назву цієї операції — «Гроза». На думку низки дослідників, загроза нападу СРСР на Німеччину в той період справді була цілком реальною. Версію про існування у Радянського Союзу планів напасти на Німеччину влітку 1941 р. найпослідовніше відстоюють серед російських дослідників М. Мельтюхов, М. Солонін, В. Данилов, П. Бобирев, Б. Соколов, В. Небезин та ін., серед українських — В. Гриневич, В. Король та ін., серед західних — І. Хоффман, Е. Нольте, Е. Топіч, В. Мазер, У. Мільштейн, А. Фікс та ін.

Однією з найбільш фундаментальних робіт, де обстоюється версія про підготовку в СРСР нападу на Німеччину 1941 р., є монографія М. Мельтюхова «Втрачений шанс Сталіна. Радянський Союз і боротьба за Європу: 1939–1941».

М. Мельтюхов відзначає, що вже в 1920-ті рр. СРСР, що втратив до того часу статус світової держави, поволі почав боротися за посилення зовнішньополітичних позицій, прикриваючись гаслами миролюбності й посилення обороноздатності [7, с. 278]. Говорячи про плани німецького керівництва щодо СРСР, М. Мельтюхов порушує питання: чи не був німецький напад на СРСР «превентивною війною»? І відповідає так: «оскільки ні Німеччина, ні СРСР не розраховували на напад противника влітку 1941 р., значить і теза про “превентивні” дії непридатна ні до кого з них. У цьому разі версія про “превентивну війну”... є суто пропагандистською

тезою Гітлера для виправдання німецької агресії. У результаті того, що в розрахунках сторони виходили з різних термінів початку війни, німецькому командуванню у силу випадкового збігу обставин вдалося опередити радянські війська в завершенні розгортання і тим самим створити сприятливі умови для захоплення стратегічної ініціативи на початку війни. У результаті Червона Армія, яка завершувала розгортання на ТВД, була захоплена зненацька й у момент нападу Німеччини виявилася не готова до якихось негайних дій — ні оборонних, ані, тим більше, наступальних» [7, с. 284].

А. Короленков у статті «Напередодні: Продовження дискусій про події передвоєнної пори» наводить цитату з книги М. Мельтюхова, котра підтверджує думку, мовляв «німецькому командуванню у силу випадкового збігу обставин вдалося опередити радянські війська». «Гітлером рухав аж ніяк не страх перед радянською військовою агресією, а геополітична і економічна ситуація, що склалася до того моменту, так що про превентивний характер війни Німеччини проти СРСР говорити не випадає» [6]. На думку А. Короленкова, М. Мельтюхов, подібно В. Суворову і його прихильникам, намагається тим самим обґрунтувати тезу, про те, що Сталін готував напад на Німеччину влітку 1941 р., малюючи картину ймовірного переможного наступу.

В. Кіріллов у статті «До питання про сучасні фальсифікації в історії Росії», опублікованій у журналі «Вісник московського міського педагогічного університету», пише, що, за твердженням М. Мельтюхова, про підготовлений Сталіним напад на Німеччину свідчить перебудова ідеологічної роботи на наступальний лад, резолюція М. Ватутіна на березневому плані Генштабу (1941 р.). «Почати наступ 12.6», а головне — деякі військові заходи весни — початку літа 1941 р., що відповідали основним пунктам плану 15 травня 1941 р. про упереджувальний удар по Німеччині, та рішення Політбюро ЦК ВКП(б) від 4 червня 1941 р. про формування на 1 липня 238-ї стрілецькій дивізії з поляків та осіб, які знають польську мову. Завдати самого удару планувалося не 6 липня, як стверджує В. Суворов, а 15 липня [4].

Показовими є судження радянських політичних і військових керівників досліджуваного періоду, які наводяться в книзі М. Мельтюхова. Говорячи про підготовку СРСР до війни з Німеччиною, автор цитує висловлювання В. Молотова, котрий свідчив, що така робота безумовно велася, «інакше навіщо нам ще у травні місяці треба було з глибини країни перекидати в західні прикордонні військові округи в цілому сім армій?.. Навіщо проводити таємну мобілізацію восьмисот тисяч призовників і рухати їх до кордонів у складі резервних дивізій військових округів?» [7, с. 7].

Не погоджуючись версією Ю. Горькова, за якою «Радянський Союз не готувався до агресії проти Німеччини у 1941 р.», посилаючись на «відсутність рішення на початок війни з боку радянського політичного керівництва й уряду, документів, котрі б могли підтвердити наявність такого політичного рішення», М. Мельтюхов відзначає, що «досвід дій Червоної Армії проти Польщі, Фінляндії, Прибалтійських країн та Румунії показує, що спочатку війська отримували наказ, що містив їх бойові завдання і вказівки про термін зосередження на кордоні. Конкретна ж дата вторгнення повідомлялася окремим наказом в останні години перед його здійсненням. Тим самим у радянського керівництва до останнього моменту залишалася можливість врахувати ймовірну зміну політичної ситуації й не доводити справу до війни». Таким чином, «політичним рішенням» про початок війни, як вважає М. Мельтюхов, може вважатися лише наказ військам здійснити вторгнення [7, с. 211].

Також М. Мельтюхов, проаналізувавши всі оперативно-стратегічні плани Генштабу Червоної Армії, зробив висновок, що всі їх з самого початку було витримано в наступальному дусі й розраховано не стільки на відсіч агресії, скільки на початок війни з ініціативи СРСР.

Найсерйознішим аргументом на користь наступальності плану від 15 травня 1941 р. і того, що його затвердив Сталін, на думку М. Мельтюхова, «...є стратегічне зосередження й розгортання Червоної Армії відповідно до цього плану із його подальшими уточненнями, що розгорнувся у квітні — червні 1941 р. Ці події явно говорять на користь того, що оперативний план від 15 травня було затверджено» [1, с. 208–211]. Автор вважає, що приховане розгортання радянських військ у Західних військових округах підтверджує наступальність, а не оборонність плану від 15 травня 1941 р. В ньому вперше відкрито й чітко сформульовано думку, що Червона Армія має «випередити супротивника у розгортанні й атакувати німецьку армію в той момент, коли вона перебуватиме на стадії розгортання та не встигне ще організувати фронт і взаємодію військ» [7, с. 218]. Ця думка в прихованій формі була присутня в усіх попередніх варіантах плану, тому розробники цього документа говорять про можливість нападу Німеччини на СРСР лише попередньо.

Однак викликає сумніви, як відзначає А. Короленков у статті «Напередодні: Продовження дискусій про події передвоєнної пори», головна теза М. Мельтюхова про намір Сталіна напасти на Німеччину влітку 1941 р. На думку А. Короленкова, М. Мельтюхов суперечить сам собі.

1. Річ у тім, що автор сам наводить дані, за якими у 4 з 8 механізованих корпусів Київського особливого військового округу, чії війська за планом мали завдати головний удар, було менше, ніж 50% танків, передба-

чених штатним розкладом, автомашин — менше, ніж 50%, тракторів — менше, ніж 50%.

2. На кордоні розгорнулося дороге будівництво нових укріплень, хоча дефіцитні матеріали, використовувані при цьому, було куди логічніше витратити на обладнання нових польових аеродромів, яких гостро бракувало. А це заважало зосередженню авіації, що сам М. Мельтюхов відносить до одного з найважливіших аспектів підготовки до наступальної війни. Складно уявити, зауважує А. Короленков, що заради маскуванню, якому противник міг і не повірити, керівництво СРСР свідомо гальмувало підготовку до наступу. Мабуть, воно вважало оборонні заходи у даний момент важливішими [6].

Професор М. Коваль у книзі «Україна в Другій Світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)», рішуче не погоджується з тезою В. Суворова та його прибічників про буцімто «превентивну» війну гітлерівської Німеччини проти СРСР, котра настала як реакція на військові прагнення СРСР, і справедливо називає це міфом [5, с. 44–54].

Заперечуючи твердження про підготовку СРСР до нападу на Німеччину влітку 1941 р., М. Коваль пише: «Прихильники версії превентивної війни за браком прямих її документальних обґрунтувань вхопилися за знайдений у московському архіві план запобіжного удару радянських військ по німецькому угрупованню, зосередженому на Західному кордоні Радянського Союзу. Проте цей документ, складений, до речі, начальником Генштабу Г. Жуковим, навряд чи може служити прибічникам версії превентивної війни. Переконає в цьому просте зіставлення: план блискавичної війни проти СРСР “Барбаросса” датовано 18 грудня 1940 р., а “план Жукова” — ... 15 травня 1941 р. От якби було навпаки! Але це саме той випадок, коли коментарі є зайві. На превеликий жаль, — констатує М. Коваль, — “план Жукова” так і залишився планом. А скільки мільйонів життів наших співвітчизників було б урятовано, якби його своєчасно реалізували» [5, с. 49].

М. Коваль у зазначеній книзі докладно й аргументовано показав неспроможність доказів автора «Криголаму» про підступні задуми радянського керівництва першим почати військові дії проти Німеччини. Як доказ наводить витяг з «Записки з плану оборони Київського особливого військового округу на 1941 р.», де сказано: «Не допустити вторгнення як наземного, так і повітряного противника на територію округу. Впертою обороною укріплень уздовж лінії держкордону щільно прикрити відмобілізування, зосередження та розгортання військ округу... За сприятливих умов усім тим, хто обороняється, й резервам армій та округу бути готовими за вказівкою Головного командування завдати навальних ударів для розколу

угруповань противника, перенесення бойових дій на його територію та захоплення рубежів» [5, с. 46].

Як відомо, нині розсекречено й опубліковано низку документів оперативного планування Генштабу Червоної Армії. Це, перш за все, чотири варіанти так званих «Міркувань про основи стратегічного розгортання Збройних Сил Радянського Союзу на Заході і Сході 1940–1942 рр.», які Генштаб підготував у липні — вересні 1940 р. і березні й травні 1941 р.

Прихильники підготовки в Радянському Союзі превентивного удару по Німеччині будують свою концепцію, посилаючись на пункт, де сказано: «Враховуючи, що Німеччина наразі тримає свою армію відмобілізованою, з розгорнутими тилами, вона має можливість випередити нас у розгортанні й завдати раптового удару. Щоб запобігти цьому та розгромити німецьку армію, вважаю за необхідне в жодному разі не давати ініціативи дій німецькому командуванню, випередити противника у розгортанні й атакувати німецьку армію в той момент, коли вона перебуватиме на стадії розгортання і не встигне ще організувати фронт і взаємодію родів військ» [3].

Однак В. Кіріллов у згаданій статті стверджує, що «всі ці документи можна трактувати тільки як військово-оперативні, що забезпечують відповідно до функціоналу Генштабу питання перспективного військового планування майбутнього розгортання військ...» і, що «концепція превентивної війни не може бути прийнята як дослідницька, бо не має серйозного документального підтвердження і служить основою для ідеолого-політичних звинувачень нашої країни (СРСР) з метою зрівняти агресора (фашистську Німеччину) та його жертву (СРСР) [4].

Схожу версію висловлює також А. Орлов у книзі «Сталін: Напередодні війни», стверджуючи, що Радянський Союз у 1939–1941 рр. проводив суто миролюбну політику. Західні ж держави, ухиляючись від пропозицій Радянського Союзу про створення системи колективної безпеки, потурали Німеччині, допомагаючи їй піднімати промисловість та озброюватися.

На думку А. Орлова, Радянський Союз у 1939–1941 рр. нападати на Німеччину не планував, а «план Жукова від 15 травня 1941 р.» («Міркування...») не затверджував Сталін. Поява стратегічного проекту від 15 травня 1941 р., стверджує А. Орлов, свідчить лише про те, що його автори пропонували завдати в цілях самооборони «упереджувальний удар (а не превентивний) по готовій до нападу німецькій армії. Мета такого удару (на відміну від превентивного) не розгромити Німеччину, а зрвати підготовлений противником наступ» [8, с. 391].

Подібної позиції дотримується В. Рунов. Як підтвердження того, що СРСР не готувався до наступальної війни, автор наводить будівництво ук-

ріплених районів на новому державному кордоні, що свідчить не про наступальні, а суто про оборонні плани. «Не можна допустити, що сторона, яка збирається наступати на територію противника, витратитиме такі кошти на оборону своєї території» [10, с. 21].

На думку Л. Безименського, навесні — влітку 1941 р. СРСР до нападу на Німеччину також не був готовий. Аналізуючи проект стратегічного плану від 15 травня 1941 р., Л. Безименський зробив висновок, що план було складено, щоб привернути увагу Сталіна до військової загрози з боку Німеччини, переконати його в необхідності готуватися до її відбиття. «Жуков хотів лише одного, — пише Л. Безименський, — домогтися, щоб Сталін схвалив активні дії перед обличчям загрози, яка вже стояла на порозі» [1].

Проблему передвоєнної політики СРСР віддзеркалено в роботі І. Хоффмана «Сталінська винищувальна війна (1941–1945 рр.)», побудованої на основі раніше невідомих документів і новітніх досліджень [7]. Автор у книзі наводить докази того, що Сталін готував наступальну війну проти Німеччини, зосередивши на західних кордонах переважні сили.

Рясніють у роботі І. Хоффмана міркування про агресивну природу як радянського режиму загалом, так і його зовнішньої політики в передвоєнні роки. Як приклад він наводить мету світового панування комуністичної радянської влади, котру проголошували і Ленін, і Сталін. Саме Ленін, — підкреслює автор, — продемонстрував це в грудні 1920 р., коли заявив у промові, що слід використовувати розбіжності й суперечності серед капіталістичних держав і нацькувати їх одну на одну, «рухати ножі таких негідників, як капіталістичні злодії, один проти одного, ... оскільки, якщо сваряться два злодія, то виграє третій чесний. Як тільки ми будемо досить сильні, щоб перекинути весь капіталізм, ми негайно схопимо його за горло». І промова Сталіна на пленумі ЦК ВКП(б) у липні 1925 р., на думку І. Хоффмана, є підтвердженням агресивної політики Сталіна, як прихильника цього принципу більшовизму. Адже він заявив: «Якщо почнеться війна, то ми не залишимося у бездіяльності — ми виступимо, але виступимо останніми. І ми кинемо вирішальну гирю на чашу ваг, гирю, яка зможе відіграти певну роль».

Щоб підкріпити свою версію, І. Хоффман наводить витяг з промови Сталіна на секретному засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) від 19 серпня 1939 р., де він заявив: «Якщо ми приймемо пропозицію Німеччини про укладання пакту про ненапад з ними, то слід виходити з того, що вони, природно, нападуть на Польщу, і втручання Франції та Англії в цю війну стане неминучим». У промові він зробив висновок, проголошений ще 1925 р., що тим самим «ми зможемо сподіватися на вигідний для нас вступ у війну». На погляд Сталіна, вказує І. Хоффман, з'явилося широке поле діяль-

ності для світової революції, іншими словами — для радянзації Європи, яка ніколи не відкидалася [7, с. 11].

Однак С. Случ у статті «Промова Сталіна, якої не було» відзначає, що «промова Сталіна, відома, принаймні, західним історикам з часу своєї першої публікації, тобто з кінця листопада 1939 р. і до кінця 1980-х рр., не тільки ніколи не розглядалася як ключовий документ радянської зовнішньої політики або, тим більше, Другої Світової війни, але не була навіть поміщена у виданих на Заході збірниках документів про радянську зовнішню політику. ... І це незважаючи на те, що ці видання побачили світ у період «холодної війни», коли одкровення радянського диктатора могли стати безцінною знахідкою як для радянстів, так і для політиків».

Автор статті підкреслює, що в ході розпочатої в СРСР у другій половині 1980-х рр. перебудови поступово з'явилися можливості науково досліджувати зовнішню політику на базі раніше абсолютно недоступних архівних матеріалів. Цей процес іде складно, часом болісно, з неминучими рецидивами, пов'язаними з прагненням певної групи істориків за допомогою селективного підбору архівних документів виправдати дії Сталіна, який нібито керувався виключно національними інтересами. З іншого боку, частина дослідників, виходячи з безперечного факту, що на чолі СРСР стояв один з найбільших злочинців ХХ ст., діють за принципом: що більше звинувачень, то краще. На думку С. Случа, такий підхід загрожує серйозними втратами: кожне приписуване Сталінові діяння, яке не знаходить підтвердження, неминуче викликає ланцюгову реакцію псевдоспростувань, ставлячи під сумнів уже доведені факти і озброюючи неосталіністів, які знову активізувалися, новими аргументами на користь реабілітації злочинного режиму та його вождя [11].

Аргументовано, на конкретних прикладах версію про те, що Сталін готував напад на Німеччину влітку 1941 р., обгрунтовує І. Хоффман [7, с. 16–20].

У промові 5 травня 1941 р., як пише І. Хоффман, Сталін розкрив агресивні задуми. Їх вінчали військові погрози на адресу Німеччини.

Сталін вважав війну з Німеччиною неминучою з весни 1940 р., і, усвідомлюючи, що сила Червоної Армії зростає, а становище Рейху погіршується, вказує І. Хоффман, «він (Сталін) 5 травня 1941 р. використовував як привід випуск слухачів військових академій, щоб проголосити перед командуванням армії і широкою військовою аудиторією, що перед обличчям досягнутої до того часу переваги радянської армії тепер настав момент від оборони перейти до військової політики наступальних дій».

Яке значення мав цей виступ Сталіна для виношуваних агресивних намірів, впливає вже з того, що всупереч звичайній практиці, його слова бу-

ло приховано від громадськості, а текст промови зник у центральних партійних архівах. Після розпаду СРСР у Президентському архіві РФ, як і раніше, залишається недоступним, хоча існує її короткий запис у Російському центрі зберігання й вивчення документів новітньої історії, за певних передумов доступний тим, хто цікавиться [7, с. 15].

Відомий російський історик О. Вішлев у статті «Західні версії висловлювань Й. В. Сталіна 5 травня 1941 р. За матеріалами німецьких архівів», розглядаючи спробу І. Хоффмана подати промову Сталіна 5 травня 1941 р. у як одне зі свідчень «агресивних задумів» СРСР щодо Німеччини, відзначає, що вони не мають документальних підтверджень.

О. Вішлев пише, що «у 1941 р. радянськими службами були пущені в оборот з невеликим інтервалом дві протилежні дезінформаційні версії промови Сталіна перед випускниками військових академій. Одна версія була “підкинута” у травні — на початку червня 1941 р. німецьким журналістам у Москві, інша — після того як війна вже почалася, британським. Ні та, ні інша версія, як про те можна судити, порівнявши їх з “коротким записом” промови Сталіна 5 травня 1941 р. й іншими російськими документами, не мали нічого спільного з тим, що говорилося насправді». О. Вішлев вважає, що обидві ці версії були націлені на вирішення конкретних завдань. За допомогою першої СРСР намагався вплинути на німців, підштовхнути їх до переговорів і тим самим запобігти хоча б тимчасово військовому зіткненню. За допомогою іншої, коли війна вже почалася, Кремль розраховував виправдати перед англійцями свій курс після 23 серпня 1939 р. Спірними, на думку О. Вішлева, є і свідчення Г. Хільгера й А. Верта про те, що СРСР збирався напасти на Німеччину влітку 1941 р., буцімто віддзеркалених у промові Сталіна 5 травня 1941 р. [2]. О. Вішлев вважає, що їх навряд чи можна назвати політично неупередженими.

С. Переслегін у книзі «Друга світова війна між реальностями», також заперечує готовність СРСР завдати військового удару по Німеччині влітку 1941 р. Він, так само як і О. Вішлев, С. Случ, А. Орлов та ін., вважає, що ніяких документів, котрі підтверджують наміри Сталіна напасти на Німеччину 6 липня 1941 р., як стверджують В. Суворов, І. Буніч та інші автори, не існує, не було прийнято й політичного рішення. «Єдиний папір, — вважає С. Переслегін, — у якому згадується хоча б можливість превентивної війни на Заході, — записка Василевського, датована травнем 1941 року, в той час як німці почали розробляти “Барбароссу” майже на рік раніше» [9, с. 123].

Автор переконаний також у тому, що і з суто технічного боку Радянський Союз не міг раптово напасти на Німеччину, навіть якби відповідне політичне рішення Й. Сталін прийняв. Головна причина полягала, на

думку С. Переслегіна, у відставанні темпів розгортання радянських військ у західних військових округах від темпів зосередження німецьких частин на східному кордоні Німеччини. Він робить акцент на те, що «серед архівних документів відсутній план наступу на Німеччину з візою Сталіна, немає і відповідних наказів на розгортання військ. Єдиний реальний документ, що містить якісь контури наступального плану, — “записка Василевського” — означає лише, що Генштаб, як йому і належить, відпрацьовував серед багатьох інших і такий варіант теж» [9, с. 125–126].

Отже, дискусія щодо подій напередодні Другої Світової війни в історичній науковій літературі залишається відкритою.

1. Безыменский Л. А. О «Плане Жукова» от 15 мая 1941 г. / Л. А. Безыменский // Новая и Новейшая история. — 2000. — № 3. — С. 58–67.

2. Вишлев О. В. Западные версии высказываний И. В. Сталина 5 мая 1941 г. По материалам германских архивов / О. В. Вишлев // Новая и Новейшая история. — 1999.

3. Горьков Ю. А. Готовил ли Сталин упреждающий удар против Гитлера в 1941 г. / Ю. А. Горьков // Новая и Новейшая история. — 1993. — № 1. — С. 29–45.

4. Кириллов В. В. К вопросу о современных фальсификациях в истории России / В. В. Кириллов // Вестник Московского городского педагогического университета. Научный журнал. Серия «Исторические науки». — 2014. — № 1 (13). — С. 48–53.

5. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / Коваль М. В. — К. : Альтернатива, 1999. — 336 с.

6. Короленков А. В. Накануне: Продолжение дискуссий о событиях предвоенной поры / А. В. Короленков // Отечественная история. — 2004. — № 3. — С. 169–176.

7. Мельтюхов М. И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939–1941. — М. : Вече, 2000 : [Электронный ресурс] / Мельтюхов М. И. — Режим доступа : <http://militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html>

8. Орлов А. С. Сталин: В преддверии войны / Орлов А. С. — М. : Алгоритм, 2003. — 415 с.

9. Переслегин С. Вторая мировая война между реальностями / Переслегин С. — М. : Яуза, Эксмо, 2006. — 549 с.

10. Рунов В. А. 1941. Первая кровь / Рунов В. А. — М. : Яуза : Эксмо, 2009. — 512 с.

11. Случ С. З. Речь Сталина, которой не было / С. З. Случ // Отечественная история. — 2004. — № 1. — С. 113–139.

Л. Б. Федик

УДК: 94(477.86)«1941/1956»

ФОРМИ УЧАСТІ ЖІНОК У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ ОУН-УПА НА ТЕРИТОРІЇ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ в 1941–1956 рр.

У статті класифіковано і проаналізовано функції, які виконували жінки в ОУН-УПА на території Станіславської обл.